

TÜRKİYE'DEKİ KAFKAS KÖKENLİ HALKLARDAN BİRİ OLAN AVARLARDA ÖLÜME DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR

BELIEFS AND PRACTICES ABOUT DEATH IN AVARS, ONE OF THE PEOPLE OF CAUCASIAN ORIGIN IN TURKEY

Dr. Yasin İPEK

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Kayseri/ Türkiye

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.938>

Reference : İpek, Y. (2018). "Türkiye'deki Kafkas Kökenli Halklardan Biri Olan Avarlarda Ölümüne Dair İnanış Ve Uygulamalar", International Social Sciences Studies Journal, 4(24): 4820-4826

ÖZ

Tarih boyunca farklı birçok etnik ve dinsel kimliğe ev sahipliği yapan Anadolu, özellikle on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren farklı birçok nedenden ötürü Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalan çok sayıda insanın yeni anavatanı olmuştur. Bu Kafkas halklarından biri de Dağıstan ülkesinden gelen Avarlardır. Kendilerini "Maharul" adıyla niteleyen Avarlar, mensubu oldukları İslam dininin ve komşusu oldukları Orta Asya kültürünün sağladığı ortak değerlerden dolayı Anadolu insanı ile çabuk kaynaşmış ve ülkenin değişik yerlerine dağılmışlardır.

Karşılaşılan yeni kültüre uyumda sıkıntı çekmeyen Avarlar, kendi öz kültürlerini de ellerinden geldiğince koruyarak gelecek nesillere aktarmaya çalışmışlardır. Bu kültürel özelliklerinden biri olan ölüm inancı ve beraberinde gelen uygulamalar halen Türkiye Avarları tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ölümün alameti olarak görülen olaylardan ölüm anına, ölünün yıkanıp kefenlenmesinden defnine, matem süresinden yasın tutuluş şekline kadar birçok inanış ve uygulamayla kendi kültürlerini canlı tutmaya çalışan Avarlar, mensubu oldukları İslami geleneğin gereklerini yerine getirme konusunda da oldukça hassastırlar.

Yapmış olduğumuz saha çalışmaları ile Türkiye Avarlarının ölümüne dair inanış ve uygulamalarını aktarmaya gayret edeceğimiz bu makalede, birlikte yaşadığımız bu insanların hayatın kaçınılmaz sonu olan ölümüne bakışlarını ve bu bakışın beraberinde getirdiği davranışları, yaşanan toplumdaki yaygın gelenekle olan benzer yanlarını yansıtmayı amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Avar, Maharul, Ölüm, Cenaze.

ABSTRACT

Having hosted many different ethnic and religious identities throughout history, Anatolia became the new homeland for many people who were forced to migrate from the Caucasia for many different reasons especially as of the middle of the nineteenth century. One of these Caucasian peoples was the Avars from the Dagestan country. Avars, who named themselves as "Maharul", quickly integrated with Anatolian people, and spread to different parts of the country with the help of the common values of the Islamic religion and the Central Asian culture with whom they were neighbors.

Avars, who did not face hardships in adapting to the new culture, tried to preserve their own culture as much as they could and transfer it to future generations. The belief in death and the practices that are associated with it are among these cultural features, and are still kept alive by Avars in Turkey. Avars, who try to keep their own culture alive through many beliefs and practices ranging from the events that are considered as the sign of death to the moment of death, from the time of death to the burial process, from the period of mourning to the form of it, are also very sensitive in terms of carrying out the requirements of the Islamic tradition.

In the present study in which we will try to determine the beliefs and practices of Avars in Turkey about death with field works we conducted, we will also reflect the viewpoints of Avars, whom we have been living together in the same country, on death, which is the inevitable end of life, and the behaviors which are brought by the viewpoint on death, and define the similarities between these two communities.

Keywords: Caucasia, Avar, Maharul, Death, Funeral.

1. GİRİŞ

Farklı birçok kültüre ev sahipliği yapan “Dağlar ülkesi” Dağıstan, Rusya’nın güneyinde yer alan bir ülkedir. Yaklaşık nüfusu iki milyon yedi yüz elli bin civarında olan Dağıstan’da nüfus yoğunluğuna göre sırasıyla Avarlar, Darginler, Kumuklar, Lezgiler, Laklar, Ruslar, Azeriler, Tabasaranlar, Çeçenler, Nogaylar, Rutullar, Agullar, Zahurlar ve Tatlar (Dağ Yahudileri) gibi etnik unsurlar yaşamaktadırlar. Dağıstan nüfusunun yaklaşık %95’i Müslüman (bu oranın %5’lik kısmı Şia, geriye kalan kısmı ise Sünni olup Şafi mezhebindedirler), %5’i Ortodoks Hıristiyan, %1’i ise Musevi (Dağ Yahudileri olan Tatlar) dir (Asker, 2012: 553-554).

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Çarlık Rusya’sının baskıları öncelikli sebep olmak üzere çeşitli etkenlerden dolayı Kafkas halklarının bir kısmı ana vatanlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Kafkasya’dan Anadolu’ya doğru gerçekleşen göç hareketlerini üç ana dönem halinde sınıflandırabiliriz. Birincisi 1850’li yılların başlarında bazı Kafkas ailelerin kendi rızalarıyla yaptıkları göçtür (Tahmini rakam kırk- elli bin kişi civarındadır) (Karpat, 1984: 67). İkincisi, Osmanlı ile Rus orduları arasında gerçekleşen Kırım Harbi (1853- 1856) sırasında başlayıp daha sonra Avar kökenli Şeyh Şamil’in öncülüğünde Ruslara karşı başlatılan direniş hareketi sonrasında artan Rus zulmü karşısında Anadolu’ya doğru bir nevi zorunlu göç hareketidir (Tahmini rakam bir buçuk milyon kişicivarındadır) (İbice, 1991: 23-24,52). Sonuncusu ise “Doksan üç Harbi” olarak bilinen Osmanlı- Rus (1877-1878) savaşı sırasında Çar ordularına başkaldıran Kafkas halklarına karşı Rusların çok sert müdahalesi sonucunda çok sayıda idam, tutuklanma ve sürgün olayları yaşanmasının ardından başlayan göçtür (Asker, 2012: 540) (Tahmini rakam beş yüz bin kişi civarındadır) (İbice, 1991: 45,52). Kısacası aralarında Dağıstan halkının da bulunduğu Kafkaslardan Anadolu’ya doğru gerçekleşen bu üç büyük göç hareketi ile yaklaşık iki milyon civarında insan Osmanlı idaresi tarafından başta Trabzon, Samsun, Sinop, Adapazarı, Kayseri, Sivas, Erzurum, Erzincan, Tokat, Çorum, Amasya, Çankırı, Bursa, Eskişehir, Tokat, Diyarbakır, Mardin, Muş, İzmit, İstanbul ve Ankara olmak üzere Türkiye’nin farklı illerine yerleştirilmiş (İbice, 1991: 52,54-55).

Bazı kaynaklarda olduğu gibi ülkemizde de birçok insan tarafından Kafkas halklarının geneli için “Çerkes” adlandırılması yapılmaktadır ki bu genelleme yanlıştır. Kabartay, Abaza, Adige, Nogay, Kumuk, Karaçay, Balkar, Lezgi, Çeçen, Osetin ve Avar gibi farklı etnik kimliklere sahip olan bu insanlar, uzun yıllar boyunca aynı coğrafyada yaşamının etkisiyle kültürel anlamda büyük benzerlikler taşımaktalarsa da köken itibarıyla farklılık arz etmektedirler. Bu sebeple Kafkas halklarının genelini “Çerkes” olarak adlandırılmak doğru değildir (Caferoğlu, 1983: 44-45).

Çalışmamızın ana teması olan Avarlar da Kafkaslardan göç eden Dağıstan kökenli halklardan biridir. Kullandıkları dile verdikleri ad itibarıyla “Maharul (Dağlı)” ismiyle kendilerini adlandıran Avarların (Sürgünde Kafkasya, 1990: 53) Türkiye’deki ilk yerleşim yerleri Erzurum, Kars (Sarıkamış ilçesine bağlı İslamsor köyü); Muş (Yeşilova/Yağcılar beldesi ile Varto ilçesine bağlı Bağıcı/Çalbur köyü ile Zerenk ve Akpınar köyleri), Yalova (Merkeze bağlı Güney/ Reşadiye köyü, Esadiye köyü ve Çiftlikköy ilçesine bağlı Sultaniye köyü), Sivas (Merkeze bağlı Üçtepe ve Kayalıpınar köyleri, Yıldızeli ilçesine bağlı Sultaniye, Fındıcak, Akçamescid ve Kadıllı köyleri, Zara ilçesine bağlı Osmaniye ve Selimiye köyü, Hafik ilçesine bağlı Süleymaniye köyü, Kangal ilçesine bağlı Kızıldikme köyü), Kahramanmaraş (Göksun ilçesine bağlı Kireç ve Orta Tepe köyleri) olmuştur. İlerleyen süreçte iş, eğitim, sağlık, evlilik gibi değişik sebeplerle bu ilk yerleşim yerlerinden ayrılan bazı Avar aileleri Anadolu’nun birçok yöresinde ikamet etmeye başlamışlardır. Yukarıda bahsedilen ilk yerleşim yerlerine ek olarak günümüzde Avar ailelerin yaşadığı yerlerden belli başlıları şunlardır: Adana (Ceyhan ilçesine bağlı Dağıstan köyü), Ankara, Ardahan (Çıldır ilçesine bağlı Dirsekkaya köyü), Bursa (Armutköy mahallesi, Orhangazi merkez ve Yeniköy ile İnegöl merkez ve Alanyurt köyü, Gemlik ilçesine bağlı Umurbey beldesi), Eskişehir, İstanbul, İzmir, Karaman, Kayseri, Kocaeli (İzmit ve Karamürsel ilçeleri), Konya, Mersin, Osmaniye (Toprakkale ilçesi), Sakarya (Adapazarı ilçesi), Samsun (merkez ve Çarşamba ilçesine bağlı Söğütpınar köyü), Tokat (Pazar ilçesine bağlı Abayin ve Ovacık köyü, Turhal ilçesine bağlı Akbuday/ Zamair, Ortaköy/ Dökmetepe, Sarıçiçek ve Munamah köyleri, Artova ilçesine bağlı Çermik, Sulusaray ve Çirdağ köyleri, Erbaa ilçesine bağlı Gültepe köyü).

2. TÜRKİYE’DEKİ AVARLARIN ÖLÜME DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALARI

İnsan hayatı üç önemli geçiş dönemi etrafında şekillenmiştir; doğum, evlenme ve ölüm. Çalışmamızda ele alınacak olan ölüm konusu, kimi insanlar için bir bitiş kimi insanlar içinse yeni bir başlangıç olarak kabul edilmiştir. Her şeyin sona ereceği an olarak düşünüldüğünde bireyde büyük bir ümitsizliğe sebep olan ölümü, yeni bir hayatın ilk evresi olarak görenler ise büyük beklentilerin başlangıç anı olarak kabul etmişlerdir. İnsanoğlu benimsediği inancın ve mensubu olduğu kültürün söylemlerine göre ölüm olayını

öncesi ve sonrasıyla algılamaya çalışmıştır. Bu iki ana unsura ek olarak toplumdaki sosyoekonomik farklılıklar da ölüme dair inanış ve uygulamalardaki (Akkaya, 2018: 602) çeşitliliği/ değişkenliği arttırmıştır. Hayatın kaçınılmaz sonu olarak kabul edilen ölüm, kendi ritüellerini de beraberinde getirmiş ve neredeyse her toplum kendi inanış ve uygulama pratiklerini geliştirmiştir. Bunların genelindeki amaç, geçiş dönemlerini daha kutlu hale getirerek bir sonraki süreçte gerçekleştirilecek olumsuzlukları bertaraf etmek (Örnek, 1979: 11) ve geride kalanların ölüye karşı son görevlerini yerine getirme arzularıdır.

2.1. Ölümle İrtibatlandırılan İnanışlar

Ölüm konusu gündelik hayatta karşılaşılan birçok olayla ilişkilendirilmiş hatta bu olaylar ölümün habercisi olarak dahi kabul edilmişlerdir. Türkiye’de yaşayan Avarlarda birtakım hadiseleri ölümle irtibatlandırmışlar ve ölümün yaklaştığının belirtisi saymışlardır. Bu türden inanışlara şu örnekleri verebiliriz. Rüyasında ölmüş bir yakını gören kimsenin bu rüyası onun ömrünün uzayacağı şeklinde yorumlanır. Şayet kişi bu rüyayı sürekli görüyor ve tedirgin oluyorsa çevresindeki ihtiyaç sahiplerinden birine sadaka verdiği takdirde artık bu rüyayı görmeyeceğine inanılır.

Bazı hayvanlarda ölümle ilişkilendirilmektedirler. Örneğin bir evin civarında baykuş ötmesi, kara kedi veya köpek gezmesi hayra yorulmaz. Hatta bu hayvanlarla ilgili bahsedilen olaylar süreklilik arz etmeye başlarsa o evden/aileden bir cenaze çıkacağı düşünülür.

2.2. Ölüm Öncesine Dair İnanış ve Uygulamalar

Kaza, afet, birden beliren sağlık sorunları gibi beklenmedik durumlar dışında hastalık, yaşlılık gibi sebeplere bağlı olarak sağlık durumu kötü olan ve iyileşmesine dair pek fazla ümit beslenmeyen insanlarla ilgili geçmiş tecrübelerden kaynaklı bazı öngörüler ve inanışlar vardır. Bunlardan en belirginleri şunlardır: Ölmek üzere olan bir kimse şayet gözünü bir noktaya dikip sabit bir şekilde oraya doğru bakarsa hayatta yapmayı planlayıp ta eksik bıraktığı işleri olduğu düşünülür. Aynı durumu, o kimsenin son nefesini vermeden birini görmek istediği şeklinde de yorumlayanlar vardır. Yine son anlarında sürekli birinin adını sayılıyorsa o kişiyi özlemiş ve onu görmeyi arzuluyordur.

Ölüm döşeğindeki kimse son anlarında tebessüm ediyorsa öldükten sonra gideceği görmüş ve mutlu olmuştur. Şayet asık suratlı bir şekilde duruyorsa amelleri iyi olmadığı için mutsuzdur. Bu surat ifadelerini Azraili görmek şeklinde yorumlayanlarda vardır. Şayet şahsın amelleri iyi ise Azrail’i güzel bir şekilde, kötüyse korkutucu bir şekilde görür. Bu esnada gözleri yaşarsa ve gözünden yaş akarsa o akan gözün nuru olarak edilir.

Ölmek üzere olan bir kimsenin yanında sürekli sesli şekilde Kur’an-ı Kerim okunup, sıkça salâvat getirilir. Kişi hırıltılı sesler çıkarmaya başlayınca yanındakiler kelime-i şahadet getirmeye başlarlar. Fakat ölüm döşeğindeki kimseye kelime-i şahadet getirmesi için telkinde bulunulmaz. Çünkü o anda şeytan devreye girip kişiye vesvese vererek o kelime-i şahadet getirmesini engellerse kişinin bu dünyadan kâfir olarak gideceğine inanılır.

Son nefesini vermek üzere olan kimsenin ağzı kurur, çok susar, üst dudağı ile burnunun arası şişer ve burnu irileşir. Onun susuzluğunu çok iyi bilen şeytanın, son anında yoldan çıkarmak ve yanına çekmek için onu su ile kandırmaya çalışacağına inanılır. Bu sebeple şeytanı oradan uzak tutmak için o kişiye az miktarda sık sık su içirilir ya da pamukla dudağı ıslatılır.

Son nefesini verirken zorlanan ve acı çektiği düşünülen kimsenin amelleri iyiye yorulur ve yüzü nurlu olan bu insanın son anlarında çektiği sıkıntının ahiretteki acılarına kefarete olacağı düşünülür. Rahat bir şekilde can veren kimsenin ise amellerinin iyi olmadığına ve yüzünün kararacağına inanılır.

Son anlarının geldiği hissedilen yanında sadece en yakınları bulundurulur. O kişi şayet kendini iyi hissederse ona abdest aldırılır. O kimsenin durumu ağırlaşarsa, -öleceğini hissetmesin ya da kendisinden ümit kesildiğini anlamasın diye- Kur’an-ı Kerim okuyan kişi tilavetine sessizce devam eder. Bu esnada orada bulunanlar şayet konuşmaları gerekiyorsa fısıldaşır şekilde sessizce konuşurlar. O anda yüksek sesle ağlayan olursa ölmek üzere olan kişinin canının geri sıçrayıp (zor can vereceği), azabının artacağına sebep olacağı düşüncesiyle ağlayan kimse uyarılır ya da oradan çıkarılır.

2.3. Ölüm Sonrasına Dair İnanış ve Uygulamalar

Ölüm olayının gerçekleşmesinden defin işleminin bitimine kadar geçen süreçte artık geride kalan insanlar ölen kişiye karşı son vazifeleri olarak gördükleri birtakım vecibeleri yerine getirirler. Bunlardan ilki cansız bedenini yataktan alınarak -yönü kibleye gelecek şekilde- düz ve sert bir yere yatırılmasıdır. Üzerindeki

kiyafetlerin -ölüye eziyet olmasın diye- yırtılarak ya da kesilerek çıkarılmasının ardından ölünün önce çenesi sonra da ayak başparmakları birbirine bağlanır. Sağ el üstte sol el altta kalacak şekilde eller göğüs üzerine gelecek şekilde birleştirilerek yerleştirilir. Cesedin şişmemesi için göğsüne bıçak veya metal türünden bir cisim konduğu gibi karnına taş koyanlarda vardır. Daha sonra üzerine tüm bedeni kapatacak şekilde çarşaf türü bir bez örtülür. Şayet cenaze ertesi gün defnedilecekse o gece ölünün üzerine bir ayna parçası konulur.

Ölüm gerçekleşince “Haberci” adı verilen kişi tarafından ölüm haberi ve cenaze namazının vakti etrafa duyurulur. Haberci bir köye gittiğinde oradakilerin görebileceği bir yere kadar atla gelir ve buradan sonra attan inip kafasındaki şapkayı alına doğru iyice indirip başı eğik bir şekilde yaya olarak köyün içerisine doğru ilerler. Köye gelen kimsenin bu hareketlerinden köy halkı o kişinin haberci olduğunu ve ölüm haberi getirdiğini anlar. Şehir veya ülke dışında olan akrabalara da aile büyüklerinden biri tarafından haber verilir. Cenazenin defin işleminin geciktirilmeden biran önce yapılması önemli olduğu için mümkün olan en kısa sürede definin gerçekleştirilmesine gayret edilir. Ölüm ikindi vaktinden sonra gerçekleşmiş ise ertesi gün öğle namazına kadar, şayet uzaklardan gelecek kimseler varsa da en fazla bir gün beklenir.

Cenaze evden çıkarılırken dış kapının önüne kadar kadın ve erkekler tarafından dualar eşliğinde uğurlanır. Cenaze evden çıkarıldığı anda daha önce vefat etmiş akrabalarında isimleri söylenerek “Onlara selam söyle” denilir. Erkeklerin mezarlığa gitmesiyle kadınlarda ağıt yakmaya başlarlar. Bu esnada -ekseriyetle komşu kadınlar tarafından- ölümün gerçekleştiği oda temizlenir.

2.3.1. Ölünün Yıkama Kefenlenmesi

Ölen kişi erkekse genellikle imam ya da akrabalarından biri tarafından yıkanır. Şayet ölen kimse bayansa akrabalarından bu işi bilen bir bayan tarafından yıkanır. Ölenin çocuklarından (çocuğu yoksa en yakın akrabalarından) birinin “İlk su”yu dökmesiyle başlayan cenaze yıkama işlemi, ölünün ağzına ve burnuna üçer defa su vermek ve tüm bedeni sabunla lifleyip ılık bir suyla yıkamaktan ibarettir. Cenaze yıkama esnasında kullanılan suyun insan ayağının değmeyeceği, çığnınenmeyen bir yere dökülmesine gayret edilir. Yıkama işleminin bitmesinin ardından sıra kefenlemeye gelir. Ölen kişi bayansa kefenlenmeden önce ellerine kına yakılır. Kefen erkekler için üç parça, kadınlar için ise beş parça beyaz bezden oluşmaktadır. Kefen üç kat olur fakat iki veya daha fazla evlenen kadınlar için bu kat sayısı dört veya beşe kadar çıkabilir. Kefenin katları arasına esans sürülür ya da lavanta türünden hoş kokulu bitkiler yerleştirilir.

2.3.2. Cenaze Namazı ve Sonrası

Cenaze namazı genellikle ölünün defnedileceği yerde kılınır. Bu namaza ve defin merasimine kadınlar katılmaz. Kadınlardan bir kısmı bu esnada ölünün hayrına, mezar kazanlara ve çoluk çocuğa ikram edilmek üzere evde un helvası ve “Beçereçet” adını verdikleri ekmeği yaparlar. Defin gerçekleşmeden önce yapılan diğer bir uygulamada; ölen kişinin geçmişte bir hata yapmış, birinin kalbini kırmış ya da bilmeden de olsa hak yemiş olabileceği düşüncesiyle insanlardan helallik almak için “Kefaret” dedikleri -bir tas içine konulan iki ölçek buğday, arpa, mısır gibi tahıl türünden bir ürünü- o çevrede yaşayan tüm insanlara dağıtılmasıdır.

Cenaze erkek ise başı, imamın sol tarafında, kadınsa imamın sağ tarafında kalacak şekilde “Dört Ayaklı” adı verilen tahta sedir (musalla taşı yerine) üzerine yatırılır. Akrabalarından biri (eğer bilen yoksa orada görevli imam) tarafından namazı kıldırıldıktan sonra “Dört Kollu” denen tahta sal üzerinde Kur’an- Kerim’den ayetler okunarak cenaze mezarlığa kadar taşınır ve defin işlemi başlar.

Mezarı gençler kazar. Onlara yaşlı biri de refakat ederek mezarın düzenlenmesini organize eder. Mezarın zemininde kibleye doğru “Lahdu” adı verilen bir oyuk hazırlanır ve ölü buraya en yakınları tarafından yerleştirilir. Cenazenin başı kapalı, sağ yanağı ve ayakuçları ise -toprağa temas edecek şekilde- açık bırakılır. Yüzü kibleye, kafası batıya gelecek biçimde sağ tarafına doğru yatırılan cenazenin yerleştirildiği lahdu’nun üzeri kerpiç ile örtülür. Sonra orada bulunanların geneli tarafından toprak atılarak mezarın kapatılmasıyla defin tamamlanır. Bu esnada isteyenler bir avuç toprak alarak üzerine ayetler okuduktan sonra ölünün üzerine atarlar. Defin işlemi bitikten sonra orada bulunanlar halka oluşturarak zikre başlarlar. İmamın ya da oradaki büyüklerden birinin yönettiği zikirde her birey en az doksan dokuz kere “La ilahe illallah” dedikten sonra herkes içinden sessizce kırk beş defa salâvat getirir. Yasin suresinin okunmasının ardından cemaat yavaşça mezarın başından ayrılırken imam, mezarın başında bir müddet daha kalarak ölüye dinin İslam, peygamberin Hz. Muhammed, kitabın Kur’an ... şeklinde telkin verir. Bu telkinin ardından taziye kabul etmek üzere cenaze evine gidilir. Burada cenaze sahipleriyle tokalaşmadan ve sarılmadan söz ya da baş hareketi ile başsağlığı dilenir.

Cenazenin definin ardından mezarın yanına “Paç” adı verilen bir çadır kurulur. Üç gün boyunca bu çadırdaki kalan cenazenin yakınlarından biri veya birkaçı “Ölünün kabir azabı az olsun diye” burada Kur’an-ı Kerim

okurlar. Şayet çadırda kalmak için yakınlarından biri bulunamaz ise burada kalması için ücret karşılığında birileri tutulur. Bu kimse/lerin yiyecek ve içecekleri üç gün boyunca buraya getirilir. Bu dünyadan ayrılışının ilk zamanlarından itibaren kendisi için mezarının hemen yanında sürekli Kur'an-ı Kerim okunan kimsenin kabir azabından kurtulacağına ve bir daha yanmayacağına inanılır. Ölümün ikinci gününde kadınlar toplu şekilde mezarlığa giderek burada Kur'an-ı Kerim okuyup dua ederler. Bir haftanın sonunda ölünün evinde kesilen ve "Akik" adı verilen kurbanı tüm eş- dost- akraba ve komşular davet edilir. "Hayrat" yemeğinin ardından erkekler camide, bayanlarsa evde zikir çekerler.

Mezar taşlarının üzerinin yazılı olması istenmez. "Sal taşı" adı verilen bu yassı ince taşlar mezarın başına konulur ve hemen yanı başına genellikle çam, ardıç, akasya ve iğde gibi ağaçlar dikilir.

Mezar ziyaretine gidenler orada okudukları sure sayısınca, tırnak büyüklüğünde küçük taşları mezarın baş tarafına koyarlar. Yapılan bu ziyaretler esnasında ıslık çalınması, mezarın üzerine oturulması ve basılması, mezarın elle gösterilmesi (şayet gösterildi ise kişi o parmağını ısırır) iyi sayılmaz. Ayrıca mezarlıktaki ağaçların meyveleri yenilebilir fakat toplanıp eve götürülemez.

2.3.3. Yas/ Matem

Cenazeye dair yıkama, kefenleme, cenaze namazı ve defin gibi dini vecibelerin yerine getirilmesinin ardından ölenin yakınları için yas sürecine dair uygulamalar da başlamış olur. Ölünün "Gulhu" adı verilen yasının 3- 7 veya 10 gün tutulması adetse de bu süre ekseriyetle 7 gündür (bu süre ölenin yaşına ve ölüm şekline göre uzayabilmektedir). Cenaze evine gelen kimse içeri girer girmez "Amin" diye seslenerek ellerini açar ve oradakilerle birlikte sesiz bir şekilde ayet okuyup dua eder ve ardından "El- Fatiha" diyerek müsait olan bir yere oturur. Taziye için gelenlerden yaşlı ya da söz sahibi olan biri "Garazi Allahas rahmatnağı, gutarazı Allahas hurmileğl (Ölene Allah rahmet versin, kalanlara da Allah ömür versin)" diyerek cenaze sahiplerine başsağlığı diler.

Ölümün gerçekleştiği ilk günden yas süresinin sonuna kadar ölü evinde yemek yapılmaz. Yemeği eş- dost- akraba ve komşular getirirler. Cenazeye uzaklardan gelenlere, tekrar evlerine döndüklerinde çevrelerindeki garibanlara dağıtmaları için kuru et verilir. Ölünün ardından çok üzülen kimselere "Yüreği soğusun diye" cinsiyetine bakılmaksızın ölen kimsenin eşyaları giydirilir.

Ölen kimsenin ruhunun bir sene boyunca evine gelip geride kalanlara baktığına inanılmaktadır. Bu sebeple yas süresi bitene kadar özellikle perşembe akşamları cenaze evinde "Tura pank" adı verilen hamur kızartılıp, süt veya yoğurtla birlikte orada bulunanlara ikram edilir. Cenaze sahiplerinin maddi imkânları buna elvermiyorsa, "ruhu kızdırmamak için" yemek yapılmış intibası uyandırmak amacıyla hayvanın iç yağın dışarıda yakılan közün üzerinde eriterek etrafın kokması sağlanır. Şayet ruhun, geride kalanların kendisini hatırlamayıp hayrına bir şeyler yapmadıkları görürse "Sizde benim kadar tutasınız" diye kahırla oradan ayrıldığına inanılmaktadır.

Cenazenin ilk üç gününde ölenin azabını azaltmak için akşamları taziye evinde bulunanlara Kur'an cüzleri dağıtılır; cenaze sahipleri sabah namazından çıkıp mezarlığa giderek Yasin suresini okurlar; diğer eş- dosttan erkekler ise ikindi namazından sonra camiden çıkıp cemaat halinde mezarlığa giderek orada ölen kişinin mezarı başında öncelikle Yasin suresi olmak üzere Kur'an-ı Kerim okurlar.

Cenazenin üçüncü gününde veya ilk Cumasında bulgur pilavı, etli patates ve un helvası yapılarak ölünün hayrına olması için yemek verilir. Bu yemeğe o yerleşim yerinde (ekseriyetle köy gibi küçük yerleşim yerlerini kasten) "Ağzı değmeyen kimse kalmasın" diye herkes davet edilir. Bu davete mazereti olmaksızın icabet etmemek çok ayıp karşılanır. Hastalığı veya başka bir özründen dolayı gelemeyen kimsenin payı evine gönderilir.

Yas süresince hem erkek hem de kadın cenaze sahipleri banyo yapmazlar. Sadece ıslak bez ya da kolonya ile vücutlarını temizlerler. Kadınlar yas süresince koyu renkli ve gösterişsiz kıyafetler giyerler. Bu elbiseler matem süresince değiştirilemez, sadece kirlendiği vakit komşular tarafından yıkanıp geri getirilir ve tekrar giyilir. Yas bitimine kadar yakın akrabalarda çamaşır yıkamazlar. Şayet yıkamaları gerekirse bunu gizlice yaparlar. Erkekler ise yas boyunca tıraş olmazlar. Yasın bitime doğru cenaze sahiplerinden en büyüğü, kendisi gibi matemde olup tıraş olmayan yakınlarını çağırarak onlara yemek verir. Daha sonra önce kendisi tıraş olur ve "Size de yol veriyorum" diyerek onların tıraş olmasına izin verir. Tıraş etme/ ettirme işini komşu veya tanıdıklardan biri yapar. Böylece yastan çıkılmış olur.

Yas süresinin bitiminde büyük kazanlarla “Bagkuk” adı verilen helva yapılarak taziyeye gelenlere dağıtılır. Ölümden sonraki 40. veya 52. günde kurban kesilip büyük kazanlarla yemekler pişirilerek ölenin hayrına ikramda bulunulur. Yemeğin ardından Kur’an-ı Kerim okunmasıyla bu davet sona erer.

Yasın bitmesiyle birlikte hayatta yavaş yavaş normale dönmeye başlar. Cenaze sahipleri ölünün eşyalarını ihtiyaç sahiplerine dağıtırlar. Ölümün senesi dolmadan düğün, nişan gibi merasimler yapılmaz. Şayet yapılırsa da herhangi bir eğlence olmaksızın sadece mevlit okutulur. Komşu gibi akraba sınıfından olmayan o çevredeki diğer insanlarsa cenaze sahibinden izin almak koşuluyla yas bitiminden sonra eğlencelerini yapabilirler. Bu izni veren cenaze sahibi yapılan merasime de katılır ve oyuna ilk o kalkıp diğer insanlara “Yol verir”. Daha sonra bu merasimden ayrılır.

Cenaze evinin önünden bir ay boyunca ata binilmiş şekilde geçilmesi -ölüm haberini getiren habercinin bu olayı atla gelerek duyurmasından dolayı bu acı olayı tekrar hatırlamamak için- hoş karşılanmaz. Bu süreçte hoş karşılanmayan diğer bir olayda cenazeden ya da taziyeden gelen birisinin, kırkı çıkmayan bebeğin ve annesinin yanına girmesidir.

Ölümden sonraki ilk bayram son zamanlarda “Yas bayramı” diye nitelenirken geçmişte böyle bir uygulama olmadığı ifade edilmektedir.

Tamamına yakını Şafi mezhebine tabi olan Avarlar dini konularda genellikle İmam Şafii’nin “Kitab’ul-Umm” diye Şafi fıkhiyla alakalı olarak Avar diline de çevrilmiş olan kitabı kendilerine referans olarak almaktadırlar. Özellikle miras konusunda ölen kişinin mirasının taksimi konusunda örfi kurallardan ziyade şer’i kuralları esas alan Avarlarda kız çocuklarına mirastan çok fazla mal verilmez. Bu hususta genel uygulama İslam fıkhiına göre belirlenmiş olup kıza bir, erkeğe iki hisse düşecek şekilde dağıtım yapılmaktadır.

3.SONUÇ

Yaklaşık yüz elli yıl önce Kafkaslardan Anadolu’ya göç eden/ etmek zorunda kalan halklardan biri olan Avarlar, köklerini dayandırdıkları topraklardaki inanış ve uygulamalarını Türkiye’de de büyük ölçüde devam ettirmektedirler. Günümüz Dağıstan’ında ki Avarlar ile Türkiye’de yaşayan Avarların ölüme dair inanış ve uygulamalarını karşılaştırmak için başvurduğumuz Dağıstanlı akademisyen Abdul-Ali Aliyev’in yapmış olduğu “Tarihi Süreçte Dağıstan’da Din” (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008) başlıklı yüksek lisans tezinin verilerine baktığımızda da bizim yapmış olduğumuz çalışmanın verileri ile büyük benzerlikler olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Netice itibariyle Türkiye Avarlarının ölümlerine ilgili inanış ve uygulamalarının kendilerine has yönleri olmakla birlikte bunların büyük bir kısmı Anadolu’nun değişik yörelerindeki farklı inanış ve uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikteki en büyük etken ise Anadolu coğrafyasında hâkim olan İslami gelenek ve uzun süreli kültürel birlikteliktir.

Kaynak kişilerin:

Adı Soyadı	Yaşı	Cinsiyeti	Memleketi	Öğrenim Durumu
Abdullah Aliyev	41	Erkek	Mahaçkale (Dağıstan)	Yükseköğretim
Ali Kılınç	74	Erkek	Osmaniye	İlköğretim
Cafer Barlas	68	Erkek	Yalova	Ortaöğretim
Cevat Ateş	70	Erkek	Osmaniye	İlköğretim
Fadime İpek	39	Kadın	Kayseri	Yükseköğretim
Halit Kılınç	50	Erkek	İstanbul	Yükseköğretim
Hatice Aver	70	Kadın	İstanbul	İlköğretim
Hikmet Çıngı	56	Erkek	Kahramanmaraş	Yükseköğretim
Lokman Koçer	65	Erkek	Muş	Yükseköğretim
Mehmet Canbolat	46	Erkek	Mersin	Ortaöğretim
Nurettin Arslan	61	Erkek	Sivas	Yükseköğretim
Nuriye Çıngı	73	Kadın	Kahramanmaraş	Okuryazar
Yaşar Öz	53	Erkek	Ankara	Ortaöğretim
Yüksel Özmen	68	Kadın	Kayseri	İlköğretim
Zekiye Yıldız	68	Kadın	Antalya	İlköğretim

KAYNAKÇA

Akkaya, Ümit Harun, (2018), “Kültür Endüstrisi, Popüler Kültür ve Yabancılaşma Bağlamında Medya Din İlişkisi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 11, S. 59, s. 590-606.

Asker, Ali, (2012), “Halklar ve Diller Labirenti Dağıstan”, (Ed. Erhan Büyükkakıncı, Eyüp Bacanlı), Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar, Türkiye İle İlişkiler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 540-554, Ankara.

Caferoğlu, Ahmet, (1983), Türk Kavimleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

İbice, Hayati, (1991), Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Sürgünde Kafkasya, Kültür Eğitim Dizisi 2, (1990), Kaf Yayınları, İstanbul.

Karpat, Kemal, (1984), Ottoman Population 1830- 1914, The University of Wisconsin Press, Michigan.

Örnek, Sedat Veyis, (1979), Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.